

Sociaal-circulair ondernemen doet kantelen

EVA VERRAES

De arbeidsmarkt staat in brand. Werkgevers vinden niet de juiste profielen en/of geschoold personeel. Toch zijn er 500.000 Vlamingen die wel willen en kunnen werken, maar nu niet aan de slag zijn door een tekort aan werkbaar werk. De wereld staat in brand. We gebruiken en verbruiken veel meer dan de aarde kan produceren. Toch bestaan er succesvolle circulaire bedrijfsactiviteiten waar geen vraag is naar nieuwe grondstoffen en waarbij de CO₂-uitstoot beperkt is. Een dolgedraaid economisch systeem sluit mensen uit en maakt ze langdurig ziek.

Er is dus nood aan een systeemverandering. Eva Verraes, directeur van HERW!N, het collectief van sociaal-circulaire ondernemers geeft vijf

argumenten waarom sociaal-circulair ondernemen doet kantelen naar een sociaal rechtvaardige samenleving.

De ambitie van HERW!N reikt ver: 'We willen voor iedereen een goed leven binnen de grenzen van de planeet', aldus Eva Verraes. 'De kracht van de kanteling naar een sociaal rechtvaardige wereld en de omslag naar een circulaire economie zit in het DNA van ondernemingen in de sociale economie, maar is amper verankerd in het economisch systeem. Daarvoor is een radicale transitie nodig. Op ons recent donut-congres stond daarom deze vraag centraal: Hoe dragen de sociale en circulaire ondernemers bij aan die transitie?'

1. Een potentieel aan 500.000 mensen die willen en kunnen werken

In 2022 telde Vlaanderen 243.000 langdurig zieken en 185.000 werkzoekenden (VDAB 2022). Een groot deel hiervan zijn mensen die wel willen of kunnen werken als er werk op hun maat zou zijn, het zogenoemde arbeidspotentieel. Daartegenover

staat een gigantisch aanbod aan vacatures die niet ingevuld worden. Op een jaar tijd stegen de openstaande vacatures met maar liefst 52% van 207.136 in 2021 naar 398.338 in 2022 (VDAB – Arvastat 2022). Terwijl voor bijna een half miljoen Vlamingen het recht op arbeid niet vervuld is, schreeuwt de arbeidsmarkt om technisch geschoold personeel.

Te hoge productieverwachtingen

Hoe komen we nu aan die tegenstrijdigheid op de arbeidsmarkt? Deze is minder paradoxaal dan het op het eerste gezicht lijkt. België, en dus ook Vlaanderen, doet het goed op het vlak van de strijd tegen inkomensongelijkheid. Volgens de *Commitment to Reducing Inequality Index* van Oxfam staat België bijvoorbeeld op de zesde plaats in de wereld (Trends 2018). Dat succes danken we aan hoge minimumlonen, gekoppeld aan hoge belastingen en hoge sociale uitgaven. België is de kampioen van de herverdeling. De ongelijkheid van de inkomens uit arbeid is relatief hoog, maar met transfers in de sociale zekerheid rijden we de gaten dicht (Abbeloos: 2014).

Om dit model in stand te houden moeten onze ondernemingen streven naar een bijzonder hoge productiviteit. De goedkoopste job in België is nog altijd een relatief dure job, in vergelijking met de rest van de wereld. Wie wil werken maar niet kan voldoen aan de hoge productiviteitsverwachtingen vindt geen plaats op de arbeidsmarkt. Getuige ook het groeiend aantal werknemers die door burn-out twee maanden of langer afwezig zijn van het werk. Zou het geen tijd worden dat werkgevers zich aanpassen aan de noden van de werknemers en

werkbare jobs aanbieden in plaats dat werknemers uitvallen door een hypercompetitieve markt?

2. Een bestaand en succesvol model van begeleid werk

Met sociale economie bedoelen we de door de overheid ondersteunde tewerkstelling van kansengroepen. Het inschakelen van mensen die om verschillende redenen niet op de reguliere arbeidsmarkt terecht kunnen, is de kerntaak van deze sociale ondernemers. Dit gaat over mensen die kortgeschoold of langdurig ziek zijn, worstelen met psychosociale problemen en door die combinatie vaak langdurig werkloos zijn. De werknemers krijgen een 'rugzakje' mee, om het rendementsverlies gedeeltelijk te compenseren en middelen voor begeleiding te financieren. In Vlaanderen heet dit 'maatwerk': werk op maat van de werknemer. Dit model is uniek in Europa en we mogen hier terecht fier op zijn.

Begeleid werk

Sociale economie zet in op begeleid werk. Dit betekent dat de economische activiteiten en de werkvloer worden aangepast aan de noden en productiemogelijkheden van de medewerker. En dus niet omgekeerd. Want het is een dolgedraaid economisch model dat mensen uitsluit of langdurig ziek maakt dat ervoor zorgt dat er nood is aan alternatieve werkvormen zoals begeleid werk. Niemand kiest voor armoede, voor werkloosheid of ziekte. Het is het gevolg van een complex samenspel van op elkaar inwerkende systemen. En om die problematieken aan te pakken is dus ook een veelzijdige oplossing vereist. Dat is begeleid werk op maat. Dit zorgt ervoor dat iedereen aan boord blijft.

Ook Lode Godderis, CEO van preventiedienst IDEWE, looft ons pionierschap op dit vlak en ziet maatwerk, dit wil zeggen rekening houden met individuele noden en behoeften van elke werknemer, als preventiemiddel tegen

Zou het geen tijd worden dat werkgevers zich aanpassen aan de noden van de werknemers en werkbare jobs aanbieden in plaats dat werknemers uitvallen door een hypercompetitieve markt?

burn-outs en sleutel tot werkbaar werk. De bedrijven in de sociale economie hebben dan ook al twintig jaar voorsprong in de expertise om de werkomgeving aan te passen aan de noden van de werknemers.

3. Een bewezen terugverdieneffect

Sociale economie brengt ook op. Maatwerk kan enkel voor werknemers waarvan VDAB oordeelt dat ze zonder rugzak niet in het reguliere circuit geraken. Met andere woorden, elke persoon die met een maatwerk-rugzak aan de slag gaat, betekent een persoon minder die een werkloosheidsuitkering krijgt. Al bij al kosten die rugzakjes dus niets aan de maatschappij.

Integendeel, volgens een recente kosten-batenanalyse van HERWIN brengt het tewerkstellen van één doelgroepmedewerker liefst € 14.500 op per jaar. Deze jaarlijkse nettowinst is opgebouwd uit een meerwaarde voor de overheid, de economie en de medewerker zelf (HERW!N 2020).

Win-win voor de overheid

De kost voor de overheid wordt dus ruimschoots en op korte termijn gecompenseerd door een reeks nieuwe inkomsten en door het wegvallen van de kost van werkloosheid. Als we de totale initiële kost voor de overheid vergelijken met de maatschappelijke nettowinst, blijkt bijkomende sociale tewerkstelling een *return on investment* te genereren van 13,2% of € 3.169 per extra tewerkstelling van één doelgroepmedewerker per jaar.

Win-win voor de economie

Omdat de maatwerkbedrijven voor een aangepaste werkvloer met begeleiding zorgen, slagen de maatwerkers er toch in om een toegevoegde waarde te creëren, die resulteert in bijkomende omzet voor het bedrijf van € 6.492. In het traditionele economische circuit zonder coaching lukt dit niet. Maar liefst 20.000 reguliere bedrijven doen beroep op de diensten of producten van 87 maatwerkbedrijven. Dit betekent dus ook een enorme winst voor de reguliere economie.

Win-win voor de medewerker

Door de volwaardige betaalde arbeid verhoogt het inkomen. Zelfs na vermindering van de

bijkomende kosten door de job (verplaatsing, opvang,...), houdt de medewerker netto gemiddeld € 4.833 extra per jaar over. Bovendien zijn er ook tal van positieve effecten op langere termijn. De latente meerwaarde van arbeid voor medewerker en samenleving is onomstreden. Werk is een motor van re-integratie en zorgt voor groeiende zelfredzaamheid en zelfwaardering. Werk draagt bij tot een hogere levensstandaard, een daling van sociale kosten en het versterken van de sociale cohesie.

Win-win voor de planeet

De mensen die in de sociale economie aan de slag gaan, leveren ook een belangrijke bijdrage aan de maatschappij. Dankzij hen bestaan de kringloopcentra, dankzij hen wordt jaarlijks 35.000 ton spullen hergebruikt, dankzij hen kan het onkruid op openbare wegen zonder herbicide worden bestreden, dankzij hen zijn er fietspunten aan de grote stations,...

HERW!N berekende dat één medewerker uit de Kringwinkel zevenentwintig ton CO₂ bespaart door het sorteren en hergebruiken van textiel. Dit staat gelijk aan 10.000 liter stookolie of de CO₂-opname van ongeveer duizend bomen.

Kortom, het excuus dat de sociale economie geld kost aan de maatschappij houdt geen steek, integendeel.

4. Pionier in circulaire en lokale jobs

De circulaire economie biedt heel wat tewerkstellingskansen. Studies tonen aan dat een circulaire economie minstens evenveel welvaart kan genereren als ons huidige economische systeem. Anders geformuleerd: een transitie naar een circulaire economie zet het huidige en bewezen sociaal model niet op de helling, integendeel (Stahel 2019; SERV 2019). Eén van de hoofdredenen is dat een circulaire economie noodzakelijkerwijze arbeidsintensief is. Hiertegenover staat het huidige lineaire economisch systeem, dat vertrekt vanuit een logica van intensiviteit van kapitaal en grondstoffen. Uit een studie van Gaia blijkt dat de omvang van het banengroei-potentieel binnen de afvalverwerkingssector aanzienlijk is. De activiteiten die binnen deze sector de beste

milieuresultaten opleveren bieden ook nog eens het meeste jobpotentieel. Zo kunnen er gemiddeld 404 banen per tienduizend ton verwerkt afval per jaar gecreëerd worden door spullen te repareren ten opzichte van twee jobs bij het storten of verbranden (Ribeiro-Broomhead, J. & Tangri, N. 2021).

Daarbovenop heeft een circulaire economie ook heel wat potentieel op vlak van het versterken en uitbouwen van nieuwe economische weefsels en activiteit op lokaal niveau. Dit vloeit voort uit het feit dat heel wat circulaire businessmodellen per definitie moeilijker op te schalen zijn en meer berusten op korte ketens en dus lokale activiteiten. Voorbeelden hiervan zijn fietsherstel- en uitleendienst, tweedehandse bouwmaterialenmarkt, pluktuinen of het verwerken en verdelen van voedseloverschotten voor de meest kwetsbaren in de samenleving.

Er bestaat al een breed politiek en maatschappelijk draagvlak voor de uitbouw van een volwaardige circulaire economie in Vlaanderen, en bij uitbreiding België en Europa. Dit blijkt zeer duidelijk uit onder meer het Vlaams Regeerakkoord 2019-2024 (Vlaamse Regering 2019). Ook op federaal en Europees niveau is er een sterke politieke wil. Meest uitgesproken hierbij is de Europese *Green Deal*, waarbinnen de versnelde uitbouw van een volwaardige Europese circulaire economie naar voren wordt geschoven als hét speerpunt van de huidige Europese Commissie. Ook aan het andere eind van het politieke spectrum, het lokale en provinciale niveau, wordt steeds prominenter ingezet op het sluiten van kringlopen via circulaire businessmodellen.

Ondanks bovenstaande uitgesproken politieke ambities is er nog een lange weg af te leggen in Vlaanderen wat betreft de uitbouw van een volwaardige circulaire economie. Kijken we bijvoorbeeld naar de indicatoren zoals de materialenvoetafdruk van de Vlaamse economie — de *Raw Material Consumption (RMC) index* — en de primaire energieconsumptie, dan stellen we vast dat we nog steeds te veel grondstoffen verbruiken en dat onze energieconsumptie blijft toenemen (OVAM 2020; Eurostat 2020).

Ook op vlak van tewerkstelling is het aandeel jobs binnen de circulaire economie vandaag zeer beperkt in Vlaanderen. Daar waar de meest optimistische studies uitgaan van een circulaire tewerkstelling van 7,5% (Dufourmont, Cooper, Novak, Köhler en Dierckx 2019), wordt binnen de wetenschappelijke literatuur het aandeel circulaire tewerkstelling in Vlaanderen vandaag veelal een pak lager ingeschat, in grootteorde van 1 tot 2% (Bachus en Willeghems 2018). We kunnen dus stellen dat er nog een lange weg af te leggen is in de uitbouw van een volwaardige circulaire economie in Vlaanderen. Het eerste stapje is onlangs wel gezet met een investering van de Vlaamse Overheid voor het groeipad circulaire economie. Met de zogenoemde klimaatjobs worden duizend extra jobs gecreëerd in de sociale circulaire economie.

Een goed begin, maar uit bevraging bij de sociale-economiebedrijven aangesloten bij HERWIN blijkt dat we binnen vijf jaar 50.000 jobs op maat kunnen creëren. Als de sociale circulaire economie echt het middel is om mensen uit de armoede te tillen en de klimaattransitie in te zetten, dan moet er voor elke bestaande plaats minstens een extra plaats bijkomen. We vragen dus een investering voor 100.000 handen extra.

5. De beweging die nog niet weet dat ze bestaat

Hoe contradictorisch is het als het merendeel van de mensen dagelijks gebruik maakt van sociale economie en deze toch nog beschouwd wordt als niche? Wat we als sector doen is in de marge, soms zelfs een beetje in de schaduw. Zou het eigenlijk geen evidentie moeten zijn dat ons economisch model mens en planeet respecteert? Zowel overheden als consumenten, maar zeker ook bedrijven moeten kantelen naar een andere vorm van duurzaam ondernemerschap. De impact van ondernemers is bijzonder groot, zowel positief als negatief. Ondernemers zijn altijd al een drijvende kracht geweest achter maatschappelijke veranderingen, evoluties en vooruitgang. We moeten de beweging blijven aanmoedigen, maar op een radicaal andere manier.

De sector van sociale en circulaire ondernemingen neemt al jaren het voortouw en pioniert door aan te tonen dat mensen een job geven ook anders kan. We verspillen geen talenten, we herwinnen ze. Maar we moeten verder schakelen, het gaat ook over de manier waarop we dit doen, de manier waarop we ondernemen. En dit zou voor alle ondernemers moeten gelden: volgens een circulair businessmodel waarbij we ook zo weinig mogelijk grondstoffen, energie en materialen verspillen.

Dat betekent dat sociaal ondernemen en circulair ondernemen noodzakelijkerwijze samengaan. Sociaal ondernemen zonder rekening te houden met de grenzen van de planeet is op termijn niet echt sociaal. Want de meest kwetsbaren in de samenleving zullen het eerst en het ergst worden getroffen door de uitputting van de planeet. Dat is nu al zo wat betreft de gevolgen van klimaatverandering.

Circulair ondernemen zonder rekening te houden met de behoeften van iedereen is op termijn niet echt circulair, want degenen aan wier basisbehoeften niet is voldaan of die in grote onzekerheid leven, zullen zich blijven verzetten tegen maatregelen die bedoeld zijn om de klimaatverandering te vertragen en waarvan zij de kosten dragen. Denk bijvoorbeeld aan de gele hesjes en de prijsverhogingen van brandstoffen voor voertuigen.

Dat betekent ook dat wij sociaal-circulair ondernemen ruimer zien dan enkel hergebruik. Nogal

wat pioniers in de sociale economie waren tegelijkertijd pioniers in de bescherming van het milieu en het klimaat. De Kringwinkels zijn het meest bekende voorbeeld daarvan. De arbeid die dankzij sociale tewerkstellingsmaatregelen ter beschikking kwam, werd ingezet om goederen in te zamelen die anders bij de afvalberg

terecht zouden komen, om vervolgens die goederen op te knappen en aan een zacht prijsje te verkopen. Dat verklaart waarom Bea Cantillon, Jill Coene en Sarah Marchal (2019) de sociale economie zien 'als het middel om mensen uit de armoede te tillen én als een waardevol laboratorium voor de klimaattransitie'.

Daarom vult HERW!N 'sociaal-circulair' in op de manier van Kate Raworths 'donut-economie'. Het doel van deze economie is binnen de mogelijkheden van de planeet kunnen voorzien in de behoeften van iedereen (Raworth: 2017). Dat betekent dat ook diensten die voorzien in belangrijke behoeften en die de draagkracht van de planeet niet belasten — zoals het gezelschap houden van eenzame bejaarden in woonzorgcentra — als deel van de sociale circulaire economie worden beschouwd. En zo zijn we weer bij het begin van ons donut-congres.

EVA VERRAES is sinds 2010 directeur van HERW!N, het collectief van honderd sociale en circulaire ondernemers in Vlaanderen, die samen meer dan 10.750 medewerkers tewerkstellen.